

Юрій Овсінський*

ПОСТАТЬ ЖАННИ Д'АРК У СУЧАСНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ: НОВЕ Й ТРАДИЦІЙНЕ У “ДВОРЯНСЬКІЙ” ВЕРСІЇ

На сьогодні напевно немає людини, яка бодай одного разу не чула б про Жанну д'Арк (1407/12–1431?), чи Орлеанську Діву, як народну героїню Франції, котра остаточно змінила на користь французів хід Столітньої війни (1337–1453) – найтривалішого в середньовічній історії Західної Європи конфлікту між двома відносно централізованими європейськими монархіями – Англією та Францією.

Бібліографія постаті Жанни д'Арк на сьогодні налічує понад 500 праць багатьма мовами¹, однак, звичайно, найбільше було написано про неї на її батьківщині, у Франції. У 1979 р. в Орлеані з цього приводу вперше відбувся колоквіум під назвою “Жанна д'Арк: епоха, вплив”, матеріали якого були опубліковані (за редакцією Ж.Гленіссона) у 1982 р. Національним центром наукових досліджень, а наукові слухання стали щорічними².

Початки наукової історіографії постаті Жанни д'Арк сягають у XVIII ст. Однією з перших і найвідоміших праць є “Історія Жанни д'Арк”, написана абатом Ж. Лангле-Дюфернуа в 1753 р.³ Однак ініціатором руху за перегляд стану справ у національній історичній науці і привнесення в неї “нового духу” став відомий французький медієвіст Ф. де Куланж (1830–1899). Він, зокрема, закликав не акцентувати на поразках минулого⁴, а навпаки відшукувати базис для виховання мас у дусі національного єднання на ґрунті буржуазно-республіканського ладу⁵. Таким прикладом при дослідженні Столітньої війни мав стати подвиг селянської дівчини Жанни д'Арк чи здобутки Франції на завершальному етапі конфлікту⁶.

Саме таку версію заклав у основу своєї 17-ти томної “Історії Франції” [“Histoire de France”] (Париж, 1833 – 1867) відомий французький історик, завідувач історичного відділу, а згодом й директор Національного архіву

* Овсінський Юрій Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, кафедра історії середніх віків і візантиністики Львівського національного університету ім. І Франка.

¹ Найбільш повний перелік західноєвропейської (і не лише) історіографії питання, зокрема, див: Les compagnons d'Armes de Jeanne d'Arc // <http://pagesperso-orange.fr/jean-claude.colrat/bibliographie.htm>

² Перну Р., Клэн М.-В. Жанна д'Арк. – Москва, 1992. – С. 7.

³ Гаран Л.В. Французька історіографія (70-ті роки XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). – Київ, 1991. – С. 6–7.

⁴ Франція зазнала поразки у франко-пруській війні (1870–1871 рр.) та уклала принизливий Франкфуртський мир, внаслідок якого втратила панівне становище в Європі. Суспільний песимізм не оминув тоді й кола французьких істориків (Гаран Л.В. Французька історіографія... – С. 6–7).

⁵ Coulange F. De la maniere d'ecrire d'histoire en France et en Allemagne // Questions historique. – Paris. 1893. – P. 6.

⁶ Ibid. – P. 7.

(сер. XIX ст.) Ж. Мішле (1798–1874)⁷. Надалі певна типовість поглядів основної маси дослідників, особливо французьких, витворила “офіційну” (“офіціалістську”) версію селянського походження Жанни. Її остаточно зцементував С. Люс у працях: “Jeanne d’Arc et les ordres mendiants” [“Жанна д’Арк та жебракуючі ордени”] (Париж, 1881), “Jeanne d’Arc et le culte de saint Michel” [Жанна д’Арк та культ святого Михаїла”] (Париж, 1882), “Jeanne d’Arc a Domremy” [“Жанна д’Арк з Домремі”] (Париж, 1885).

У XX ст. найбільш вагомим щодо вивчення історії Жанни д’Арк є доробок французьких дослідників – А. Франса, Ж. Дюссана, П. Рокаля, Я. Грандо, А. Шамбона, Е. Перруа, П. Тіссе, П. Маро, П. Дюпарка⁸.

Професор Р. Перну (1909–1998), одна з найвідоміших французьких дослідниць діяльності Жанни д’Арк, у другій половині XX ст. без перебільшення була берегинею як “офіціалістської” теорії походження Жанни д’Арк, так і витвореного образу народної героїні – Орлеанської дівчи⁹. Провідною у дослідженнях Р. Перну стала думка про те, що “ця тендітна дівчина в політичному і психологічному контексті врятувала Францію й приборкала амбіції англійців”¹⁰. У титулі однієї із своїх праць вона прямо назвала Жанну д’Арк “відвойовницею Франції”¹¹. До останніх своїх днів Р. Перну очолювала створений нею “Центр історичних досліджень Жанни д’Арк” у Орлеані, який до певної міри став “контролером” історіографічного потоку праць, присвячених Жанні д’Арк.

Із загального масиву кінця XX ст. можна було б виділити й монографію Ж. Бордонове, котрий намагався дати свою оригінальну й нетрадиційну оцінку військовому таланту та впливу Жанни д’Арк на хід Столітньої війни¹². Але цей дослідник “великих історичних міфів”¹³ уникає формування наукового апарату, покликів на джерела, що перетворює його дослідження на науково-популярний твір з елементами роману.

⁷ *Michelet J.* Jeanne d’Arc. – Paris, 1912. – 242 p. [російський переклад: *Мишле Ж.* Жанна д’Арк. – Петроград, 1920. – 247 с.]. Однак Ж. Мішле традиційно закидають недостатню критичний і часто однобокий аналіз джерел, схильність до інтуїтивної їх інтерпретації (*Гутнова Е.В.* Историография истории средних веков. – Москва, 1985. – С. 160).

⁸ Окремі, найбільш відомі, з-поміж них: *France A.* Vie de Jeanne d’Arc: 2 vol. – Paris, 1904. – Vol. 2. – 396 p.; *Perroy E.* La Guerre de Cent Ans. – Paris, 1945. – 285 p.; *Tisset P.* Les proces de condamnation de Jeanne d’Arc. Memorial du Ve centenaire de la rehabilitation de Jeanne d’Arc. – Paris, 1956. – 342 p.; *Marot P.* De la rehabilitation a la glorification de Jeanne d’Arc. Essai sur l’historiographie et le culte de la heroine en France pendant cinq siecles. Memorial du Ve centenaire de la rehabilitation de Jeanne d’Arc. – Paris, 1956. – 256 p.; *Dussane J.* Jeanne d’Arc et le Théâtre – Paris, 1958. – 80 p.; *France F.* La Visage de Jeanne d’Arc – Paris, 1979. – 120 p.; *Chambon A.* Histoire de Jeanne d’Arc – Paris, 1987. – 168 p.

⁹ *Pernoud R.* Vie et mort de Jeanne d’Arc; le temoignages du proces de rehabilitation. – Paris, 1953; *EjUSD.* La Liberation d’Orléans. – Paris, 1959; *EjUSD.* Jeanne d’Arc par elle-meme et par ses temoins. – Paris, 1962; *EjUSD.* Jeanne d’Arc. – Paris, 1969; *EjUSD.* Jeanne d’Arc et la guerre de Cent Ans. – Paris, 1990.

¹⁰ *Pernoud R.* Jeanne d’Arc et la guerre de Cent Ans. – P. 119.

¹¹ *Pernoud R.* Réhabilitation de Jeanne d’Arc, reconquête de la France. – Monaco, 1995. – 154 p.

¹² *Bordonove G.* Jeanne d’Arc et la guerre de Cent Ans. – Paris, 1994. – 451 p.

¹³ Так він сам себе називає, оскільки займається ще й Хрестовими походами, Альбігойськими війнами та Орденом Тамплієрів (*Ibid.* – P.5).

Не оминала цієї проблематики й радянська та російська історіографія, предствалена працями Д. Мережковського¹⁴, С. Сказкіна¹⁵, М. Розенталя¹⁶, В. Райцеса¹⁷ та А. Левандовського¹⁸, А. Д. Люблінської¹⁹, Н. Басовської²⁰, Л. Регельсона²¹, С. Оболенського²², Е. Рижова²³.

XX ст. стало й часом появи наукових праць, в яких відображено альтернативні версії, зокрема “дворянська” (“роялістська”), щодо походження і діяльності Жанни д’Арк. Серед найбільш відомих її прихильників французи Ж. Грімо, Р. Амбелен²⁴, Р. Каратіні²⁵, А. Деко²⁶; росіяни – Є. Черняк²⁷. У наш час – М. Непомнящий²⁸, А. Шаров²⁹, А. Куль³⁰, А. Балабуха³¹, Т. Славянова³².

¹⁴ Мережковский Д. Жанна д’Арк. – Петрополись, 1918. – 315 с.

¹⁵ Сказкин С. П. Жанна д’Арк – героїня французького народу / С. П. Сказкін // Книга для читання з історії середніх віків: у 2-х ч. – Ч.2. – Київ, 1952. – С.281–304.

¹⁶ Розенталь Н. Жанна д’Арк – народная героїня Франції. – Москва, 1958. – 65 с.

¹⁷ Райцес В. И. Жанна д’Арк. Популярный очерк. – Ленинград, 1961. – 96 с.; *Його ж.* Процесс Жанны д’Арк. – Москва–Ленинград, 1964. – 145 с.; *Його ж.* Жанна д’Арк. Факты, легенды, гипотезы, – Москва, 1982. – 200 с.

¹⁸ Левандовский А. П. Жанна д’Арк. – Москва [Серія: ЖЗЛ. Вип. 4], 1962. – 286 с.; *Його ж.* Жанна д’Арк (1412–1431). – Москва, 1962. – 310 с.; *Його ж.* Лже-Жанны д’Арк / А. П. Левандовский // Вопросы истории. – 1966. – № 9. – С. 211–215.

¹⁹ Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. – Ленинград, 1955. – С. 152; *Йї ж.* Жанна д’Арк / А. Д. Люблинская // Средние века. – Вып. 22. – 1962. – С. 180–192.

²⁰ Басовская Н.И. Столетняя война. 1337–1453 гг. – Москва, 1985. – 185 с.; *Йї ж.* Идеи войны и мира в западноевропейском средневековом обществе. Правитель и народ в Столетней войне: миф и реальность. // Цель истории – история. – Москва, 2002. – С. 288–314.

²¹ Регельсон Л. Жанна д’Арк и её вера. / Л. Регельсон // Наука и религия. – 1991. – № 7. – С. 56.

²² Оболенский С. Жанна – Божья Дева. / С. Оболенский // Наука и религия. – 1992. – № 3. – С. 10–12.

²³ Рыжов Э. Последняя победа Жанны д’Арк. / Э. Рыжов // Наука и религия. – 1994. – № 3. – С. 24–26.

²⁴ Амбелен Р. Драмы и секреты истории (1306 – 1645). – Москва, 1992. – С. 100–232.

²⁵ У 2001 р. Франції вийшла друком його книга “Жанна д’Арк: від Домрремі до Орлеана” (Про це див.: Куль А. Жанна д’Арк: мифы и правда (гипотезы, домыслы, факты). – Наука и жизнь. – 2001. – № 4. – С. 85), якою авторові скористатися не вдалося.

²⁶ Деко А. Была ли сожжена Жанна д’Арк? / А. Деко // Вокруг света. – 1993. – №1. – С.56–59.

²⁷ Черняк Е. Б. Жанна д’Арк / Е. Б. Черняк // Приговор веков. – Москва, 1971. – С. 12–29; *Його ж.* Тайны Франции. – Москва, 1996. – 511 с.

²⁸ Непомнящий Н.Н. Была ли сожжена Жанна д’Арк? //100 великих загадок истории. – Москва, 2002. – С. 262–271.

²⁹ Шаров А. Жанна д’Арк: Новые разыскания / А. Шаров // Наука и жизнь. – 2001. – №5. – С.132–134.

³⁰ Куль А. Жанна д’Арк: мифы и правда. – С. 84–87.

³¹ Балабуха А.Д. Когда вдруг учебники истории. Прошлое, которого не было. – Москва, 2005. – 544 с. [Автор окрім міфу про Жанну д’Арк розвінчує тут ще низку загальновідомих і усталених міфів російської та західноєвропейської історіографії – про давньоруського князя Святополка, котрий не був “окаянним”; про князя Олександра Невського, котрий був далеко не “святим”; про англійського короля Річарда III Плантагенета, котрий не був лиходієм і дітовбивцею; про вигаданий подвиг Івана Сусаніна тощо]; *Його ж.* Покушение на миф – Жанна д’Арк // <http://valentin-27.narod.ru/books/janna.htm>

³² Славянова Т. Жанна д’Арк // www.peoples.ru/military/hero/jeanne/history1/html – С. 2.

Торкнулася цього питання й українська історіографія. На схожих позиціях перебуває й львівський історик В. Ададуров³³. Нову хвилю у дослідження зазначеної проблематики вніс своїми гіпотезами та публікаціями у Франції й український історик, антрополог та лікар-стоматолог з Полтави С. Горбенко³⁴, у нас відомий, насамперед, за антропологічною реконструкцією галицького князя Ярослава Осмомисла (1153–1187)³⁵.

* * *

Як у західноєвропейській історіографії, так і у наших дослідників, на сьогодні немає єдиної думки щодо багатьох дат біографії Жанни д'Арк – її народження, військово-політичної діяльності, смерті.

Табір прибічників дворянської версії походження Жанни д'Арк у другій половині ХХ очолював Р. Амбелен (1907–1997). Згідно з цією версією Орлеанська героїня – не селянка, а позашлюбна дочка, дитя-бастард, королеви Ізабелли Баварської³⁶, дружини французького короля Карла VI Божевільного (1380–1422) та її коханця³⁷ Людовика Орлеанського³⁸, що була віддана на виховання у родину д'Арк. Відтак процес і страта Жанни були добре спланованим фарсом, а сама народна героїня не померла на вогнищі в Руані³⁹.

Версія про королівське походження Жанни заслуговує на увагу, насамперед, через те, що її прихильники наводять чимало аргументованих доказів, спираючись також і на офіційні джерела. Так Р. Амбелен стверджує що, “через своє королівське походження, Жанна не була спалена на вогнищі, вона врятувалася, а незабаром одружилася з Робером де Армуазом, з яким і прожила решту свого життя”. Автор навіть закидає “офіціалістам” зачищення архівів, з яких

³³ Ададуров В. Державне відродження XV ст. / В. Ададуров // Історія Франції. Королівська держава та створення нації до кінця XVII ст. – Львів, 2002. – С. 177–188.

³⁴ Gorbenko S. A. Les cranes de caveau royal de Notre-Dame de Cléry de Louis XI / S. A. Gorbenko // *Moyen Age*. – № 29. – 2002. – P. 6–8; *Ejused*. Identification du crane de Louis XI, roi de France, et de son épouse, Charlotte de Savoie: Tableau anthropologique du “sarcophagi royal” et historiographie de l'inhumation du roi Louis XI (2-e partie) / S. A. Gorbenko // *Moyen Age*. – № 31. – 2003. – P. 16–21. *Ejused*. Etude du contenu des sarkophages du tombeau (crypte) royal de la Basilique Notr Dame de Cléry (3-e partie) / S. A. Gorbenko // *Moyen Age*. – № 34. – 2003. – P. 30–36.

³⁵ Горбенко С. Ярослав Осмомисл. Реконструкція антропологічна і історична. – Львів, 1996. – 218 с.; *Його ж*. Ярослав Осмомисл – реконструкція антропологічна та історична: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. – Харків, 1996. – 29 с.

³⁶ Ізабелла Баварська (Ізабо; фр. Isabeau de Bavière, нім. Elisabeth von Bayern) (бл.1370–1435) – королева Франції, з 1403 р. періодично правила державою (3 новіших праць про неї див.: *Clin M.-V*. Isabeau de Bavière la reine calomniée. – Paris, 1999. – 269 p.).

³⁷ Слід зауважити, прямих тогочасних джерел, які б підтверджували інтимні стосунки між ними, немає. На цьому акцентують як Р. Амбелен (*Амбелен Р*. Драми и секреты истории. – С. 149), так і Є. Черняк (*Черняк Е.Б*. Тайны Франции. – Москва, 1996. – С. 39).

³⁸ Людовик Орлеанський (*Louis d'Orléans*) (1372–1407) – герцог Орлеанський (з 1392), син французького короля Карла V Мудрого (1364–1380) та Жанни де Бурбон, молодший брат Карла VI. Був убитий 23 листопада 1407 р. у Парижі бургіньйоном Раулем д'Анкетонвіллем.

³⁹ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 101–102; Черняк Е.Б. Жанна д'Арк // Приговор. – С. 17.

раз-у-раз зникають докази цих подій, зокрема, зникли деякі томи “Рахунків Орлеанської фортеці”, шлюбний контракт Жанни зі своїм чоловіком. Всі ці документи бачили дослідники, яким, на думку Р. Амбелена, “можна довіряти”, але “документи щезли, на радість захисникам офіційної версії”⁴⁰.

Головну причину Р. Амбелен вбачає у тому, що традиційна версія, яка на сьогодні вже міфологізована й сакралізована, влаштовує як французьку спільноту, так і католицьку церкву, через те, що свята Жанна (була канонізована у 1920 р. папою Бенедиктом XV) виступає в ролі мучениці, яка несправедливо померла на вогнищі. Свята має бути чесною, справедливою, жінкою з народу, яка в середині XV ст. вирішила врятувати Францію від ворогів. Відтак Жанну краще зображати селянкою, яка досягає своєї мети, ніж незаконною дочкою Ізабелли Баварської та Людовика Орлеанського, – що порушить як ореол святості, так і “народність” героїні⁴¹.

А. Балабуха додає з цього приводу, що коли Ж. Мішле творив базис теорії про селянське походження Жанни д’Арк, йому як демократові за політичними переконаннями більше імпував образ дівчини з народу, що врятувала Францію⁴².

Якщо стисло розглянути тут основні розбіжності між двома основними таборами дослідників, то власне у питанні походження Жанни д’Арк вони й починаються. Згідно з офіційною версією, Жанна д’Арк була дочкою селян Жака д’Арка та Ізабелли Роме (дворянське прізвище – де Вутон), однак Р. Амбелен відразу акцентує на тому, що родина д’Арк мала власний герб: “на блакитному полі золотий лук і три схрещені стріли, зі срібною головою, увінчаною левом”⁴³. Таким чином Ізабелла де Вутон (приймна мати Жанни) і Жак д’Арк не були селянами. Щодо Ізабелли, то остання володіла землею по сусідству з Домремі, а її рід був пов’язаний шлюбними зв’язками з такими знатними родами, як Бово, Людр та Армуаз⁴⁴.

Р. Амбелен (як і Е. Черняк⁴⁵), покликаючись на Ж. Грімо, книга котрого “А чи спалили Жанну д’Арк?” (Париж, 1952) свого часу наробила галасу, говорить про те, що чимало представників родини д’Арк служили при дворі. Можливо саме тому цю родину було обрано виховувати незаконну дочку королеви Ізабелли, яка народилась 10 листопада 1407 р. (згідно з офіційною версією – 6 січня 1412 р.) й існування якої намагалися приховати⁴⁶.

Однак постає питання: навіщо було приховувати народження дитини? У зв’язку з цим Р. Амбелен пише: “якщо незаконна дитина для чоловіка-батька не викликала в суспільстві осуду, то для заміжньої жінки або дівчини це було неприпустимо”⁴⁷. Аргумент, як на нас, заслабкий, бо у той час, коли нерідко

⁴⁰ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 10–11.

⁴¹ Там само. – С. 100.

⁴² Балабуха А.Д. Покушение на миф – Жанна д’Арк // <http://valentin-27.narod.ru/books/janna.htm>

⁴³ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 102.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Черняк Е.Б. Жанна д’Арк // Приговор. – С. 17.

⁴⁶ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 117; Черняк Е. Б. Жанна д’Арк. – С. 20.

⁴⁷ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 117

законні діти помирали зовсім маленькими, незаконні могли посісти їх місце. Окрім цього, дитина з аристократичної родини, навіть байстрюк, могла бути використана для укладення вигідного союзу – через шлюб, не обов'язково було знати матір дитини, достатньо того, що її батьком був Людовик Орлеанський. Дівчинку могли також віддати на виховання у монастир, але обрали чомусь, на думку Р. Амбелена та Ж. Грімо, саме родину д'Арк.

Наступний доказ Р. Амбелена, стосовно приїзду маленької Жанни в Домремі, виглядає більш достовірним: “у ніч на Богоявлення люди зі смолоскипами порушили нічну тишу. Селяни, не знаючи про народження майбутньої героїні, бігали селом, намагаючись з'ясувати, що сталося”. Це відомий уривок з листа Персеваля де Буленвільє, камергера Карла VII, адресованого герцогу Філіпо Марія Вісконті. Амбелен не погоджується з тим, що Жанна народилась у Домремі, оскільки виникає сумнів стосовно того, що у такому селищі (34 господарства) мешканці могли не помітити, що дружина Жака д'Арка була вагітною і народила в належний час⁴⁸. Навіщо ж з цього приводу знімати галас? Все стає на свої місця, якщо в цей час маленьку Жанну просто привезли у Домремі.

Жанна виховувалася у Домремі до 1428 р., коли, як свідчать джерела, до селища прибув королівський посланець Жан Колле де В'єн разом з майбутнім ескортом Жанни. Також до від'їзду у Шинон, до резиденції дофіна Карла (майбутнього короля Карла VII (1422–1461)), Жанна побувала у Нансі, де зустрілася з герцогом Лотаринзьким, котрий передав їй листа для своєї матері – Йоланди Анжуйської⁴⁹.

Однак найважливішим є те, що у Нансі Жанна взяла участь у лицарському турнірі в січні 1429 р., що зафіксовано в місцевій хроніці⁵⁰. Зрозуміло, що проста селянка не могла взяти участь у турнірі – оскільки це були “ігри” для дворянства. До того ж герольдмейстер турніру просто не заявив би її серед учасників, якщо на той момент вона б не володіла родовим гербом. Підтримуючи версію Р. Амбелена, Т. Славянова, яку теж дивує те, що “селянка” вправно володіла мечем та списом, зазначає також, що пастушка Жанна, з'явившись у Шиноні цього ж року, нікого не вразила відсутністю манер, а на це неодмінно палацова знать звернула б увагу⁵¹.

Збереглося й чимало джерельних свідчень прийому Жанни та її зустрічі з Карлом VI. Вона чудово знала палацовий етикет та манери, неначе все життя провела при дворі. У Жанни було три секретарі, також їй дали дванадцять коней, надали право мати бойовий прапор (оріфламу). Жанна отримала обладунки, які коштували 100 турнейських ліврів (вартість середнього помістя), при цьому, наприклад, обладунки герцога де Алансона, кузена Карла VII, коштували лише 80 ліврів. Майбутня орлеанська героїня мала меч, який колись належав Людовикові Орлеанському, і бойову сокиру, зроблену спеціально для неї, оскільки на сокирі викарбувана літера “J”, увінчана короною. Про це у своїх

⁴⁸ Там само. – С. 118.

⁴⁹ Там само. – С. 125.

⁵⁰ Там само. – С. 126.

⁵¹ Славянова Т. Жанна д'Арк. – С. 2.

працях згадують і Р. Амбелен⁵², і Е. Б. Черняк⁵³ і М. Турнье⁵⁴.

Р. Амбелен також звертає увагу на новонабуті у 1429 р. (за заслуги перед короною) дворянство і герб Жанни: “щит з блакитним полем, на якому зображено дві золоті лілії і срібний меч, гострою стороною вверх, увінчаний золотою короною”⁵⁵. Саме така корона надавалася принцам крові. Прапор Жанни має п’ять лілій так само, як і меч, який вона знайшла в абатстві Сен-Катрін де Ф’єрбуа, має п’ять хрестів. Лілії на гербах були виключною прерогативою представників дому Валуа. Як же ж тоді “бідна пастушка” з Домремі удостоїлась честі мати їх: на своєму прапорі – 5, на гербі – 2, на бойовій сокирі – 1? Навіть зважаючи на її виняткові заслуги перед Францією, неймовірно, щоби французький дворянин (не кажучи вже про селянку) міг мати стільки королівських відзнак, якщо лише він не є членом королівської родини.

Як відомо з матеріалів судового процесу, Жанна відмовилась відповідати, куди вона поділа меч з абатства Сен-Катрін. Р. Перну зазначає з цього приводу, що реліквії Жанни д’Арк не збереглися⁵⁶. Очевидно зображення меча і прапора було реконструйовано за малюнками або словесним описом у хроніках. Подібна ситуація склалась і з обладунками Жанни⁵⁷.

У своїй праці Р. Амбелен неодноразово вказує на те, що вся історія Жанни д’Арк пов’язана з Орлеаном: меч Жанни, необхідність звільнити оточене місто, Жан Бастард Орлеанський⁵⁸ (її брат по батькові), котрий був у армії Жанни, і, зрештою, сам Карл VII, котрого деякі прихильники дворянського походження Жанни вважають сином герцога Орлеанського⁵⁹. Відтак стає зрозуміло, чому Жанна (котрій Карл VII доводився рідним братом, причому також бастардом), робила все можливе, щоб Карл швидше став королем.

Цікавим є й той факт, що немає достовірної дати смерті Жанни, зараз у Франції прийнято вважати, що це сталося 31 травня 1431 р., в свою чергу, деякі радянські історики подають 30 травня 1431 р. Однак англійські літописці Уільям Кекстон та Полідор Віргіліус наполягають, що це відбулося у лютому 1432 р. Жан де Серр у своєму “Огляді історії Франції” пише, що це відбулося 6 липня 1431 р.⁶⁰

Дивною виглядає і сама процедура страти. Зокрема, її описує у своїй статті Е.Рижов: “вісім сотень англійських солдат оточили вогнище, не підпускаючи глядачів. Жінку, голова якої була під капюшоном, вели 120 солдат. Її обличчя

⁵² Амбелен Р. Драмы и секреты истории. – С. 125.

⁵³ Черняк Е. Б. Жанна д’Арк // Приговор. – С. 19.

⁵⁴ Мишель Турнье: писатель и философ – Легенды: Жанна д’Арк. // tourner.narod.ru/legendes2.htm

⁵⁵ Амбелен Р. Драмы и секреты истории. – С. 140.

⁵⁶ Pertoud R. Jeanne d’Arc et la guerre de Cent Ans. – P. 131.

⁵⁷ Бернгард Л. Меч с небес. – Москва, 2001. – С. 80.

⁵⁸ Жан, бастард Орлеанський (фр. Jean le Bâtard d’Orléans), згодом Жан де Дюнуа, (фр. Jean de Dunois) (1402–1468) – граф де Дюнуа і де Лонгвіль, прославлений французький воєначальник часів Столітньої війни, соратник Жанни д’Арк. Після смерті батьків (з 1407 р.) виховувався разом з дофіном Карлом.

⁵⁹ Амбелен Р. Драмы и секреты истории. – С. 141.

⁶⁰ Рыжов Э. Последняя победа Жанны д’Арк. – С. 24.

ніхто не бачив”⁶¹.

Р. Амбелен (як і Є. Черняк з Е. Рижовим), вважають незрозумілим те, що Жанну не соборували⁶², в XIV–XV ст. цієї процедури могли уникнути лише діти і праведники. З цього слідує, що Жанні відмовили у соборуванні через те, що не збиралися її страчувати⁶³. Р. Амбелен (як і Ж. Грімо та Є. Черняк, Е. Рижов і М. Непомнящий) також вважає, що Жанна не була страчена, а замість неї померла інша жінка (мешканка Руана), яка була засуджена за важкий злочин⁶⁴.

На думку Ж. Грімо легенду про спалення Жанни створили, щоб вона виглядала мученицею, яка померла на вогнищі, як справжня християнська свята. Однак після того, як Жанна “воскресла”, у Франції почали з’являтися й інші Жанни. А. Левандовський, описуючи ситуацію після спалення Жанни (а він, зауважимо, прихильник офіційної версії), стверджує, що це просто був сприятливий момент для появи жінок, яким вигідно було видавати себе за Жанну. Він називає трьох з-поміж них. Перша – Жанна д’Армуаз, справжнє ім’я якої Клод, цю Жанну визнали “ті брати” Жан і П’єр. Вона була дружиною Робера д’Армуаза і народила йому двох синів, однак в 1439 р. Клод або Жанна д’Армуаз була суворо покарана за те, що видавала себе за Жанну д’Арк, і їй заборонили з’являтися у Франції. Ще одна Жанна з’явилась у 1452 р. у м. Сомюр. Цю Жанну було заарештовано, вона провела у в’язниці три місяці, пізніше вийшла заміж за Жана Дуйє, а в 1456 р. усі звинувачення були зняті. Остання “Жанна” походила з м. Лавалья, її справжнє ім’я – Жанна Ферон. У грудні 1460 р. їй влаштували перевірку і оголосили відьмою, після чого вона 6 років провела у в’язниці⁶⁵. На відміну від Левандовського М. Непомнящий не сумнівається у тому, що Жанна д’Армуаз справді була Жанною д’Арк⁶⁶.

А. Деко також проаналізувавши постать Жанни д’Арк, дійшов іншого (ніж Ж. Грімо, Р. Амбелен та М. Непомнящий) висновку. За його версією справжня Жанна все ж була спалена на вогнищі. Згідно із збереженими джерелами, у серпні 1440 р. народ мав змогу бачити жінку при королівському дворі, яка у присутності судової влади голосно і чітко зізналась у самозванстві. З її слів, вона певний час видавала себе за Жанну д’Арк, що вона не Орлеанська діва, а обдурила свого чоловіка, Робера д’Армуаза, видавши себе за неї, що тепер щиро кається і молить пробачити її. Так, – пише далі А. Деко, – “на очах у здивованого натовпу була зруйнована велика легенда”⁶⁷.

Щодо Карла VII, котрого прихильники офіційної версії звинувачують у бездіяльності стосовно вирішення долі Жанни, то він, власне, на думку

⁶¹ Там само. – С. 25.

⁶² Соборування (або елепомазання) – одне із семи Таїнств Церкви, встановлене ще за часів апостолів, через яке віруючі отримують зцілення від тілесних і духовних недугів. Свою назву це таїнство отримало через те, що за традицією здійснюється воно собором із семи священників.

⁶³ Рыжов Э. Последняя победа Жанны д’Арк. – С. 26.

⁶⁴ Амбелен Р. Драмы и секреты истории. – С. 199.

⁶⁵ Левандовский А. П. Лже-Жанны д’Арк. – С. 214.

⁶⁶ Непомнящий Н. Н. Была ли сожжена Жанна д’Арк? – С. 262–271.

⁶⁷ Деко А. Была ли сожжена Жанна д’Арк? / А. Деко // Великие загадки истории. – Москва, 2000. – С. 126.

Ж. Грімо і Р. Амбелена, і потурбувався про Орлеанську героїню: “він знав, що йому ніколи не пробачать, якщо він погодиться на довічне ув’язнення Жанни [...], тому саме Карл допоміг організувати її втечу”⁶⁸.

Окремі факти також свідчать на користь того, що невдовзі після свого звільнення Жанна вийшла заміж за Робера д’Армуаза. Інформація про це зберігається в архівах цієї родини, зокрема, там міститься документ наступного змісту: “благородний Робер д’Армуаз одружився з Жанною дю Ліс в Гранж-оз-Орн 7 листопада 1436 р.”⁶⁹ Оригінал шлюбного контракту знаходиться у м. Френ-ан-Буавр у конторі нотаріуса Марті. Саме цей шлюбний контракт у 1907 р. тримав у своїх руках французький історик професор А. Байє, відвідавши м. Френ-ан-Буавр. Для нас тут важливим є те, що А. Байє не сумнівався стосовно того, що підпис цієї Жанни ідентичний з підписом історичної Жанни д’Арк на листі жителям Реймса, датованому 16 березня 1430 р.⁷⁰ Перед смертю, він ще раз публічно підтвердив цей факт⁷¹.

Не можемо оминати й факту, на якому акцентує Є. Черняк, зустрічі Жанни д’Армуаз з королем, яка відбулася у серпні–вересні 1439 р. у Орлеані. Тут “її радо вітали, її визнали міщани і дворяни, які добре знали Діву під час облоги – Ніколя Льов, Ніколя Груан’є, Обер Буле”⁷². Важливо також, що напередодні до Орлеана прибула й Ізабелла де Вутон, на той час вже вдова, – офіційна мати Жанни, якій була призначена пенсія (виплачувалась до 1458 р., часу її смерті). Після цього візиту Жанни до Орлеана припинились щорічні обідні за упокій душі Диви. Т. Славянова вважає цей факт зайвим доказом того, що Жанна д’Арк і Жанна д’Армуаз, котра у 1439 р. з’явилась в Орлеані, одна й та ж особа. Офіціалісти завжди підкреслюють те, що самозванка у вересні 1439 р. навколішки благала короля пробачити її, однак вони невірною трактують цю подію. Автор пише, що король був незадоволений тим, що Жанна викрила таємницю, їй не можна було з’являтися у людних місцях, оскільки цим вона могла себе видати. Визнаючи свою провину, Жанна навколішки просила пробачення в короля⁷³.

Про походи після часу офіційної страти Жанни, зокрема, йдеться у “Історії Карла VII”: “у червні 1439 р. Дама д’Армуаз, що очолювала військо, відзначилась у Пуату, де спалахнула громадянська війна. Вона перебувала там у супроводі Жіля де Ре, маршала Франції”. Ще одним доказом того, що в Пуату була саме Жанна д’Арк, було перебування там Жана Потона де Ксентрая, котрий знав її особисто і звичайно відмовився б воювати під командуванням “несправжньої Жанни”⁷⁴.

Як стверджує Р. Амбелен, після 4 вересня 1440 р., часу, коли Жанна виїхала з Орлеана, немає жодного офіційного документу, який би вказував на її подальше життя. Дослідник подає цікавий витяг (датований 4 вересня 1440 р.)

⁶⁸ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 201.

⁶⁹ Там само. – С. 208.

⁷⁰ Письмо Жанны д’Арк, написанное жителям Реймса 16 марта 1430 г. // www.Christianity.org.ru

⁷¹ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С.195.

⁷² Черняк Е.Б. Жанна д’Арк. – С. 21.

⁷³ Славянова Т. Жанна д’Арк. – С. 3.

⁷⁴ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 221.

із архіву “Рахунків Орлеанської фортеці”, в якому востаннє згадується Жанна д’Армуаз. Йдеться про влаштоване на її честь частування вином. Згідно із текстом документу Жану Пішону було видано 4 соля 4 деньє за вино, яким він пригощав мадам Жанну д’Армуаз⁷⁵. Р.Амбелен та Е.Черняк, з цього роблять слушний висновок про те, що з 1440 р. Жанна більше ніколи не виїздила з території Лотарингії⁷⁶.

На сьогодні немає й єдиної думки щодо того, коли померла Жанна, зокрема, Р.Амбелен (покликаючись на Ж. Грімо) вважає, що Жанна д’Армуаз померла між квітнем і липнем 1446 р., а чоловік її, Робер д’Армуаз, у 1450 р.⁷⁷

Цікавим є те, що про Жанну д’Армуаз пишуть як прихильники версії про королівське походження, так і прихильники офіційної версії, проте у їх версіях є відмінності. Зокрема, А. Левандовський стверджує, що Жанна д’Армуаз мала двох синів. Р. Амбелен пише, що вона взагалі дітей не мала, всі землі після смерті Робера успадкував його племінник – Філіп, до речі, Жанна була хрещеною матір’ю його сина, останнього назвали на честь Людовика Орлеанського – Луї (Людовик)⁷⁸.

Чимало запитань у сучасних дослідників постаті Жанни д’Арк викликає й реабілітаційний процес у її справі. Так Є. Черняк вважає, що процес, який розпочався в 1450–1451 рр., відбувся з надзвичайною обережністю, свідкам задавали заздалегідь підготовлені запитання. Відповіді на них мали на меті довести, що Жанна народилася у Домремі, це було зроблено з метою приховати її незаконнонародженість, а найважливіше – незаконнонародженість Карла VII⁷⁹. Сама ж Жанна, на думку Є. Черняка, неодноразово підтверджувала своє походження і свій справжній вік. Коли в Шиноні Жанну запитали, скільки їй років, вона відповіла: 3 рази по 7, що в сумі становить 21, а це доводить, факт її народження у 1407 р.⁸⁰

Серед українських дослідників Р. Амбелена та його прихильників підтримує В. Ададуров, котрий хоч і не писав спеціальної праці, присвяченої Жанні д’Арк, однак є автором “Історії Франції”, де чимало місця відводить й цьому питанню. На його думку легенду про селянське походження Діви було створено набагато пізніше на підставі єдиної згадки Жанни у квітні 1429 р. в Пуатьє про те, що вона пасла отару, та свідчень, зібраних у 1455 р. в Домремі й, очевидно, навмисно перекручених королівськими чиновниками⁸¹.

Інший український історик С. Горбенко у 2002 р. висунув свою оригінальну версію походження, діяльності і смерті Жанни д’Арк. Стосовно її передісторії, то як у 2004 р. писала (зі слів дослідника) газета “Урядовий кур’єр”, С. Горбенко “чотири роки працював у Львові й очолював Інститут антропології

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 221; Черняк Е. Б. Жанна д’Арк. – С. 23.

⁷⁷ Амбелен Р. Драми и секреты истории. – С. 222.

⁷⁸ Левандовский А. П. Лже-Жанны д’Арк. – С. 212.

⁷⁹ Див.: Протоколы обвинительного процесса Жанны д’Арк // Хрестоматия по истории средних веков: в 3-х т. / Под ред. С.Д. Сказкина. – Москва, 1963. – Т. 2. – С. 428–437.

⁸⁰ Черняк Е. Б. Жанна д’Арк. – С. 30.

⁸¹ Ададуров В. Державне відродження XV ст. – С. 177–188.

при тамтешньому музеї релігії”⁸², та налагодив контакти з французькими колегами Нантського і Ліонського університетів. Внаслідок такої співпраці йому у Франції вдалося відновити зображення амазонки II ст. н. е., а також портрет св. Бернарда де Клерво – дуже шанованого у Франції церковного діяча XII ст. Однак прославився С. Горбенко завдяки тому, що розпочав роботу над антропологічною реконструкцією французького короля Людовіка XI (1461–1483), похованого у храмі Нотр Дам де Клері Сан-Андре, що поблизу Орлеана⁸³.

У королівському саркофазі історик виявив, що у цьому храмі замість черепа короля зберігалися рештки черепа жінки, а черепом короля виявився зовсім інший, який вважали черепом його дружини королеви Шарлотти. Однак, як з’ясував дослідник, жіночий череп не належить королеві, оскільки Шарлотта Савойська померла в 38 років, а жінці, чий череп виявлено, на момент смерті, було 55–57 років⁸⁴. С. Горбенко вирішив з’ясувати, хто ця жінка. На те, щоб вивчити давньофранцузьку мову, переглянути середньовічні французькі хроніки, вивчити усі необхідні документи, дослідникові, з його власних слів, знадобилося півтора року!⁸⁵

У результаті С. Горбенко дійшов наступного висновку: “жінка, чий череп майже 100 років вважали черепом короля Людовіка XI, 600 років тому була відома як Орлеанська діва – Жанна д’Арк”⁸⁶. Досліджуючи кістяк, він зазначив, що жінка була надзвичайно фізично розвинутою, носила обладунки і їздила верхи⁸⁷. На відміну від Р. Амбелена, котрий вважає Жанну дочкою Ізабелли Баварської і Людовика Орлеанського, С. Горбенко вважає її батьками французького короля Карла VI і його фаворитку-коханку Одетту д’Шампдівер. Справжнє ім’я Жанны, на думку історика, – Маргарита. Король виховував свою доньку, як воїна, щоб вона могла захистити себе, через те, що його обидва сини в ході боротьби за владу були знищені прибічниками герцога Людовика Орлеанського.

Як стверджує дослідник, те, що Маргарита є дочкою Карла VI, вів встановив на основі того, що на обличчі простежується схожість з королем і є окремі генні особливості, притаманні лише династії Валуа. Однак, зважаючи на це, можна припустити, що Жанна могла бути йому і племінницею або якоюсь іншою родичкою. С. Горбенко пише, що тіло Маргарити було поховане у Нотр Дам де Клері пізніше 1483 р.⁸⁸ Тоді відразу ж виникає низка логічних запитань: а де перебував кістяк Маргарити д’Шампдівер (Жанни д’Арк) усі ці роки; хто ним опікувався; кому і навіщо було потрібно через понад 30 років після її смерті перепоховувати її кістяк у інше місце; чому саме до усипальниці Людовіка XI, котрий не мав до Жанны жодного відношення, цей кістяк зрештою було

⁸² Зауважимо, що насправді такий інститут існував лише у одній особі – власне С. Горбенка – й здебільшого на папері.

⁸³ *Посухов В.* “Після страти Жанна д’Арк жила ще 38 років” – стверджує полтавець Сергій Горбенко // Урядовий кур’єр. – 16 січня 2004. – № 8. – С. 9.

⁸⁴ *Gorbenko S.A.* Les cranes de caveau royal. – P. 6–8.

⁸⁵ *Посухов В.* “Після страти Жанна д’Арк ...” – С. 9.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Українець замахнувся на Жанну д’Арк // Експрес (газета). Львів, 25–30 грудня 2003. – № 195 (1864). – С. 17.

⁸⁸ *Gorbenko S.A.* Etude du contenu des sarkophages. – P. 30–32.

покладено?

Як зазначає сам С. Горбенко: “уперше всі факти й матеріальні докази про Жанну д’Арк та ще кількох історичних осіб Франції XV ст. я надав 15 січня 2002 р. на закритому засіданні в м. Клері Сан-Андре керівництву мерії і церкви. Того ж дня були підписані протоколи про це повідомлення”. При цьому мер Клері Сан-Андре пан Клемент Озьель сказав: “справа настільки серйозна, що треба поставити до відома уряд”. Разом з тим мер попросив відправити звіт голові регіональної археологічної комісії міста Орлеан панові Олів’є Руф’є. Відповідний звіт було надіслано 12 травня 2002 р., а відповідь не отримано досі. Більше того, призупинено й заблоковано дослідження С. Горбенка у Франції, а французькі партнери перестали відповідати на листи. Замість цього у телефонних розмовах і електронною поштою від нього вимагають нових матеріалів і фотографій. Французька сторона скасувала й відкриту наукову конференцію в Парижі, на якій С. Горбенко мав намір повідомити про знахідки в Клері. Саме тому вперше про це дослідник публічно повідомив 20 травня 2003 р. у Львові⁸⁹.

Сам С. Горбенко говорить, що його “перша резонансна публікація відбулася у Великій Британії (при цьому не вказується де саме. – *Ю.О.*), бо справа стосується її історичної спадщини теж”. При цьому він скаржиться на те, що “деякі російські інтернет сайти”, за якими він стежить, “спотворюють його відкриття, пересмикуючи фактаж і зміщуючи акценти”⁹⁰.

С. Горбенко дотримується версії, згідно з якою Жанна народилась у 1407 р., а померла у 1462–1464 рр.. Дуже цікаво автор пояснює появу Маргарити на політичній арені. Він пише, що зважаючи на складну ситуацію, що склалась в той час у Франції, прибічники Карла VII домовилися з Маргаритою про те, що вона буде грати роль Діви, про яку ходили чутки по всій Франції. За це позашлюбна дитина короля, що не має жодних прав і засобів до існування, ці права отримає. Проте після досягнутих перемог Карлу і Маргариті ця роль стала заважати. Зокрема щодо Карла, то його непокоїло те, що військом командує жінка – це не сприяло зміцненню його авторитету. Маргарита була знесилена постійним напруженням і відповідальністю. Крім цього вона мала нареченого і збиралась вийти заміж. Тому було зроблено так, щоб Жанна зникла. Замість Маргарити потрапила в полон і була спалена зовсім інша жінка⁹¹.

Щодо цього, то автор пише: “з відомих мені фактів випливає, що вона протривала такому розвитку подій як могла, а потім до кінця життя страждала, разом з усією своєю родиною замовляла меси за упокій душі нещасної, яку спалили в Руані. Гадаю, рішення про страту було прийнято таємно і в останній момент кимось із вищих керівників, – додає далі дослідник”⁹². При цьому С. Горбенко не вказує, з яких саме джерел йому це відомо.

На його думку, з Жанною під Комп’єном (1430 р.) було чимало відомих воєначальників, які туди не пішли б з “підставною” Дівою. Окрім цього, як

⁸⁹ *Бородай О.* Полтавський антрополог Сергій Горбенко показав французькій адміністрації справжню Жанну д’Арк // *ПостМетодика*. – № 1 (53). – Полтава, 2004. – С. 2.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ *Посухов В.* “Після страти Жанна д’Арк жила ще 38 років”... – С. 9.

⁹² *Посухов В.* “Після страти Жанна д’Арк жила ще 38 років”... – С. 9.

підтверджують документи, на судовому процесі 1431 р. була присутня саме Жанна, це можна зрозуміти, прочитавши характерні для неї відповіді. Саме в такому “стилі” були написані її листи, саме так вона зверталась до короля і його вельмож. Дослідник зазначає також, що Жанна дожила до 57 років і народила 6 дітей: 3 дочок і 3 синів. Щоправда сини були знищені, як можливі претенденти на престол⁹³. Це видається найбільш фантастичним.

По-перше, ніяких доказів того, що Жанна справді мала дітей немає. По-друге, навіть якщо припустити, що вони в неї таки були, то вони не мали жодних прав на престол через те, що їх мати незаконнонароджена, а їхній батько не належить до королівської родини, не кажучи вже про те, що у Карла VII був спадкоємець – майбутній король Людовик XI.

У цілому ж проанонсована С.Горбенком монографія “Les enigmes du tombeau de Louis XI” (“Таємниці поховання Людовика XI”), подана ним в 2003 р. до друку у видавництві “Heimdal” (Байє, Франція), з певних міркувань була відкладена. Наразі не побачила світ і монографія, присвячена постаті Жанни д’Арк, яку він планував опублікувати в Україні. Нажаль дослідник не розвивав надалі науково своєї гіпотези. Відтак науковий доробок історика з означеної проблематики надалі становлять три вищезгаданих статті у французькому науковому журналі “Середні віки”, низка інтернетних матеріалів та декілька інтерв’ю пресі. Стосовно ж розглянутої версії С. Горбенка, то у багатьох речах історик повторює версію Р. Амбелена та Ж. Грімо, сам цього не помічаючи. А самостійній її частині очевидно бракує доказовості.

Підсумовуючи, зазначимо, що існує чимало динамічних альтернативних версій щодо життя і діяльності Жанни д’Арк⁹⁴. Серед них безперечно заслуговує на увагу і подальше дослідження версія про дворянське (королівське) походження Жанни, яка має велику кількість прихильників, постійно доповнюється й створює здорову конкуренцію “офіціалістській”.

В цілому ж у історії Орлеанської дівки ще чимало нез’ясованого, що потребує нових архівних досліджень і аналізу та перегляду вже існуючого наукового доробку з порушеної у статті проблематики. Проблема полягає у тому, що більшість дослідників цієї історичної особи вивчають постать Жанни д’Арк однобоко, надаючи перевагу одним фактам і свідомо нехтуючи іншими, в залежності від того, до якого “табору” належать.

Yuriy Ovsinskyi. THE FIGURE OF JEANNE d’ARC IN THE CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHY: NEW AND TRADITIONAL IN THE “GENTRY” VERSION.

⁹³ *Бородай О.* Полтавський антрополог Сергій Горбенко показав французькій адміністрації справжню Жанну д’Арк // ПостМетодика. – № 1 (53). – Полтава, 2004. – С. 2–7.

⁹⁴ Автор свідомо уникав тут аналізу тих альтернативних версій, які межують зі здоровим глуздом: як-от, про космічне походження Жанни і її тривалі контакти з НЛО, чи про гермафродизм та її статеві відхилення, або галюциногенно-параноїдальну шизофренію Жанни тощо (однак, як і будь-які версії, і вони мають право на існування).